

УДК 7.05:766

**О. Л. Храмова-Баранова,  
Г. О. Баранов**

## **ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ НА РОЗВИТОК ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ**

*Питання збереження національних традицій є одним з актуальних та нагальних і його вирішення неможливе без вивчення найкращих зразків матеріальної та духовної культури нашої країни. Національні традиції характеризуються художніми явищами народного та професійного мистецтва, а творчість митців має вагоме значення і впливає на розвиток візуальної культури в Україні. В статті, як приклад, розглянуто витинанку як засіб графічної виразності у візуальній культурі і обґрунтовано значення витинанки у ствердженні національних традицій в мистецтві України. На сьогоднішній день мало досліджень з цієї проблематики, а виставки, використання в дизайні інтер'єрів, графічному дизайні, видання каталогів з витинанками не повною мірою відображають розвиток цього виду декоративного мистецтва у візуальній культурі України.*

***Ключові слова:** мистецтво, візуальна культура, національні традиції, витинанка.*

**Постановка проблеми.** Питання впливу національних традицій на візуальну культуру є одним з актуальних та нагальних і його вирішення неможливе без вивчення найкращих зразків матеріальної та духовної культури нашої країни. Творчість митців має вагоме значення і може вирішити національні і естетичні аспекти питань візуальної культури України. На основі дослідження витинанки, її художньої виразності, культурно-історичних передумов робіт у цій техніці, необхідно розглянути витинанку як засіб графічної виразності і обґрунтувати її значення для створення робіт із більш незвичними ефектами та особливостями, що буде стимулювати вільні асоціації в мистецтві, дизайні та вплине на розвиток національних традицій. Варто звернути увагу, що на сьогоднішній день мало досліджень з цієї проблематики, а поодинокі дослідження не повною мірою відображають вплив національних традицій на розвиток візуального мистецтва.

**Мета дослідження:** вивчити творчість деяких українських митців та надати ґрунтовний аналіз національних традицій і тенденцій візуальної культури України на прикладі розвитку техніки витинанки, виявити і виокремити характерні риси художньо-виразних форм витинанки, які стимулюють до вільних асоціацій у контексті візуальної культури України.

**Обґрунтування отриманих результатів.** У зв'язку з постійною глобалізацією світового суспільства виникає гостра потреба в ідентифікації українського мистецтва, у виокремленні його обличчя серед маси однотипних

інтернаціональних зразків, які набули своєї популярності у 30-х рр. ХХ ст. Національний стиль характеризує все багатство художніх явищ народного і професійного мистецтва. Фундаментом стильової єдності стало народне мистецтво, форми творчості, а заповнення життя символічною образною мовою – це один зі способів створити зручні умови розгортання відношень із зовнішнім світом. Поняття національного стилю конкретизує своєрідний духовний досвід окремих народів і культур. Багатогранність художньої культури створюється неповторними і різноманітними національними стилями, а початок їх становлення ґрунтується на етапі формування етнічних культур [1]. Актуальність роботи полягає в необхідності ґрунтовного аналізу впливу національних традицій на розвиток візуальної культури України. Наприклад, недостатня вивченість техніки витинанки, її вагомого значення та ролі у затвердженні художньої виразності образу в контексті візуальної культури України визначають національні традиції в мистецтві. Техніка витинанки становить цінність, оскільки є вагомим здобутком для вивільнення творчого потенціалу особистості.

Досліджено історіографію проблематики і визначено, що над проблематикою національних традицій, художньо-виразних форм витинанки працювала невелика кількість науковців. Вагомий внесок у дослідження поняття витинанки, аналізу техніки витинанки і її розвитку зробили такі фахівці, як Г. Нарбут, М. Станкевич, С. Танадайчук, Я. Коваль, О. В. Тихонюк, Ю. Грабовський, О. Федорук, М. Селівачов та ін.

Техніка витинанки є видом народного декоративного мистецтва, яка включає орнаментальні та сюжетні лінії, для цієї техніки характерні національні традиції, вишуканість і лаконічність. Виготовляють витинанки за допомогою ножиць, а матеріалом для витинанки є папір [1, с. 14]. Наприклад, на I-й Міжнародній виставці витинанок «Витинанки світу», яка проходила у Вільнюсі в 1991 р. було зазначено, що витинанками є лише вироби з паперу [2, с. 58]. Вперше витинанки з'являються в Україні у середині ХІХ ст. як елементи інтер'єру в будинках селян. Основним елементом витинанки є орнамент, здебільшого геометричний і рослинний, також трапляються антропоморфні і зооморфні фігури, зображення архітектури, предметів побуту тощо. Витинанки з кінця ХІХ – початку ХХ ст. характеризуються високою художньою майстерністю, оскільки у кожному осередку, регіоні вони набули індивідуальних національних рис у трактуванні матеріалу, форми, силуету, симетрії, ритму, пропорцій. Найбільш поширеними витинанки були на Поділлі, Прикарпатті і Подніпров'ї, де витинанки доповнювалися розписами. На Поділлі існувало два типи розташування витинанок, а саме: шпалерний і килимний, а на Прикарпатті витинанки розташовували поздовжніми стрічками під стелею і навколо вікон. Поєднувалися витинанки з шкіряними прикрасами, настінними розписами, вишивками, збагачуючи форми і орнаментальні мотиви. У 1920–1930-х р. витинанки використовували для оздоблення шкіл, бібліотек, клубів, а також у плакатному мистецтві. З 1960-х років витинанки масово експонуються на виставках і використовуються для оформлення

поліграфічної продукції. Витинанки актуальні в умовах сучасного міста, оскільки можуть використовуватися як новорічні прикраси, для вітрин тощо. У витинанках закладено надзвичайну силунаціонального декору та фантастичних образів, тільки витинанці властиве силуетне рішення, ритміка рисунку, симетрія, узгодженість між формою, матеріаломі технікою виготовлення.

Витинанки за своїми особливостями поділяються на [1, с. 26; 3, с. 87]:

1. Силуетні (де силует може бути прорізаним або суцільним) і ажурні (де мереживні узорі розміщуються на основі зі скла, картону тощо).

2. Складні (з декількох елементів, багатоколірні) і одинарні (з одного аркушу, одноколірні).

3. Комбіновані (одинарні або складні, які доповнюються кольоровими заставками з паперу інших кольорів).

Витинанка стала найбільшим генератором мистецтва національного орнаменту, як найменш залежна від обмеження у техніці виконання і як така, що репрезентує сакральну сферу орнаменту. Століттями розвивалося два основні типи орнаментики, а саме: геометризація форм та їх природне відтворення. Орнамент – це рисунок, побудований на ритмічному повторенні геометричних елементів, стилізованих зооморфних і рослинних мотивів. Ці основи орнаменту комбінуються з плетіннямзооморфних мотивів,коли звірі зображуються фантастичними (такий орнамент зустрічається в старовинних книжкових мініатюрах) [4, с. 117]. Комбінується рослинний і зооморфний орнамент разом з геометричними мотивами, наприклад в західноукраїнських вишивках і писанках.Орнамент за тисячоліття став досить складною системою, який компонується з різними елементами, знаками, символами. Інтерес до орнаменту формуєтьсяявже у ХХ ст., коли його почали використовувати у професійному мистецтві, творчо переробляти мотиви національного орнаменту, використовувати в сучасних виробах національні декоративні мотиви. Сьогодні декоративно-орнаментальні композиціївитинанки активно застосовуються в мистецтві і особливо в графічному дизайні.

Орнаментальність оточує людину, оскільки ритмічні повторення не тільки в мистецьких ілюстраціях, витинанках, а й у дорогах, перехрестях, розташуванні кварталів, вікон, у розміщенні ліхтарів тощо. Різниця лише у тому, що елементами орнаментальної структури є предмети, які створено для інших функцій і мають вони, в першу чергу, прикладне значення, а потім естетичне. Орнаментальність фігурує у структурі сучасних пісень, віршів, має безмежну розмаїтність форм у різних видах сучасного візуального мистецтва. Стил ь поп-арт став яскравим прикладом використання принципів орнаментики, де в зображеннях, які повторюються можуть змінюватися розмір або колір. Наприклад, у роботі Енді Уорхола «Мерлін Монро» цей метод надає більшої емоційності. Традиційна орнаментика не виходить з обігу культурних потреб суспільства, орнаментовані вироби, витинанки вільно існують у туристичних осередках, у побуті. Але у давні часи рисунки мали

магічне і міфологічне значення, а сьогодні сакральна істина поступилася вимогам естетики і дизайну.

Національна орнаментика вражає своєю різноманітністю, і зумовлено це географічним розташуванням України, поєднанням світоглядних уявлень і гетерогенним складом населення. Витинанка як характеристика орнаментики є цілісним зоровим і словесним образом, просторовим декоративним рішенням і символічним підтекстом, де відтворюються знаки і символи інформаційних систем. Найпоширенішими в орнаментіці є мотиви з округлих, чотирибічних, восьмибічних знаків зооморфних, фітоморфних, антропоморфних та ін. Орнаменти, витинанки складаються з різних елементів, тому є гетерогенними, їм притаманна симетрія, або врівноваженість елементів з використанням варіантів симетрії.

У витинанках геометричний орнамент з його складною вивіреністю і високим естетизмом доводить, що українська культура з давнини входила до розвинутих культурних осередків світу. Найпоширенішими видоморнаментики є фітоморфний, у порівнянні з геометричним, він більш емоційний і чуттєвий. Рослина для української ментальності стала головним символом, тому рослинні зображення сповнені філософських узагальнень починаючи з часів палеоліту, а найбільш улюбленим серед них стала квітка, як символ переходу від насіння до плоду. Найчастіше квітку зображують як розетку з 6-и або 8-и пелюстками і такі геометризовані зображення складаються в орнаментна витинанках, рушниках, аплікаціях, писанках тощо. За композицією, квіткові мотиви називаються: вазон, вінок, дерево, тюльпани. Наприклад, рожа – 8-и пелюсткова квітка, у народі так називають троянду та мальву. На Стародавньому Сході рожа була квіткою богині, а римляни називали її символом Венери. У витинанках також поширене зображення дерева, що відтворює синтезовані уявлення народу про дерево, як таємничу частку світу. Дерево зображується з фантастичними життєвими елементами від коріння до верхівки, з квітами та плодами [5]. Мало в українській витинанці і орнаментіці архітектурних форм, найкращим прикладом таких робіт є витинанки Г. Нарбута. Георгій Іванович Нарбут (1886 – 1920) – геніальний графік, гордість українського візуального мистецтва. Символічний підтекст елементів витинанок Г. Нарбута розвинутий, оскільки показує світоглядне нашарування поколінь українців. Український символічний контекст багатий (наприклад, образ калини, винограду, вітряка) і відрізняється цнотливістю понять сфери фертильності, оскільки зосереджується навколо прадавніх ідей захисту від демонічних сил, поклоніння богу і єдності світобудови. Робота Г. Нарбута над ілюстраціями до байок І. Крилова стала визначною для митця і для подальшого розвитку техніки силуету або витинанки. Техніка силуету почала бурхливо розвиватися на початку ХІХ ст. Назва «силует» бере свій початок з ХVІІІ ст., від прізвища Ет'єна Силуета – міністра фінансів при дворі Людовіка ХV. Ет'єн Силует займався вирізанням фігурок з чорного паперу і цим відкрив новий жанр у

візуальному мистецтві. У Г. Нарбути ця техніка досягла рівня шедеврів в ілюстраціях до книги «Крилов. Байки» [6].

Український народ створив орнаментику в якій тисячі варіантів і їх позначень. Українська національна орнаментика стала літописом візуальної культури і відображає етапи її становлення, це яскраве явище мистецтва і важлива складова світової системи символів. Українська тематика прослідковується у творах М. М. Теліженко, члена Національної спілки художників, заслуженого художника України, графіка, скульптора, кераміста. Витинанкою М. М. Теліженко захопився у 1980-х роках і вказував, що почав робити витинанку у роки перебудови, коли жакливо дорогими стали фарби, холст, глина, електроенергія, необхідна для опалення кераміки. Ось тоді він і вигадав собі таке хобі, але згодом це стало його роботою. Основою композицій його витинанок є орнаменти старовинних символів, геометричних народних орнаментів, меандр, спіралей, які доповнені образами людей, тварин, птахів, квітів, що набули декоративної форми. У кожному витворі майстра прочитується українська тематика, а донька Миколи Теліженка, український дизайнер одягу, Олеся Теліженко, використовує у дизайні одягу інноваційні витинанки, які створив її батько.

Сучасний етап становлення суспільства, підвищення рівня національної свідомості і самосвідомості з одного боку та занепад української національної витинанки з іншого боку висуває проблему перед дизайнерами графіками та художниками-ілюстраторами щодо створення нового якісного національного продукту для популяризації національних традицій з урахуванням найкращого досвіду попередників.

Витинанки різних місцевостей мають особливі риси, притаманні певному регіону. Наприклад, витинанки Західної України з дрібним орнаментом, Подільські витинанки схожі на вишивки і килими цієї місцевості, витинанки Дніпропетровщини беруть за прототип петриківський розпис, витинанки Вінниччини стали центром українського витинанкарства, оскільки там з давнини оздоблювали житло витинанками з паперу. Саме на Вінниччині, у Могилеві-Подільському почали відроджувати цей вид візуального мистецтва і у 1993 році там було організовано і проведено перше свято «Української витинанки», яке було приурочене пам'яті майстрині Марії Руденко з села Слобода Яришівська. У 2002 р. другий раз було проведено свято витинанки і 28 майстрів з регіонів України відвідали цю подію, а у 2003 році у Могилеві-Подільському було засновано музей Української витинанки. У 2008 році на свято витинанкарства приїхали вже 40 майстрів витинанки з 17 областей України, а з 2011 р. це свято стало міжнародним і до українських витинанкарів приєдналися майстри з Білорусі, країн Прибалтики, Молдови тощо [3, с. 94].

Сьогодні багато майстрів працюють в техніці витинанки і розвивають цей вид візуального мистецтва. Серед таких майстрів: Андрій Пушкарьов, Ольга Шинкаренко, Микола Теліженко, Дмитро Власійчук, Олеся Вакуленко, Наталія Гуляєва-Смагло та інші. Всеукраїнські виставки витинанки

підтверджують, що цей вид візуального мистецтва захоплює художників і дизайнерів, які мають свій власний стиль у створенні образу.

**Висновок.** Оскільки культура впливає на людину через навколишнє середовище, її необхідно оточувати світом національних духовних цінностей, переживання і розуміння яких сприятиме культурному становленню, формуватиме власну точку зору на зміст культури. Таку ситуацію створює витинанка, що надає особливої соціальної ролі візуальній культурі як сукупності процесів і явищ духовної практичної діяльності людини. Всі ці завдання візуальної культури відбиваються у витинанках як одному з духовних феноменів національних традицій. Візуальна культура формує цілісну особистість, виступає засобом морального, духовного і соціального вдосконалення людини, тому вивчення і аналіз національних традицій збагатить візуальну культуру України.

### Список використаних джерел

1. Станкевич М. Є. Українські витинанки. – Київ, 1986. – 123 с.
2. Шевченко Є. І., Корнієнко В.І. Українська витинанка. Альбом-каталог. – Київ: Народні джерела, 2013. – 112 с.
3. Проблемы изучения, сохранения и использования искусства вырезки. Материалы международного симпозиума/ Домодедовский художественный музей. Отв. ред. Н. М. Полунина. – Москва, ООО «ЦПВасиздаст», 2006. – 144 с.
4. Селівачов М. Лексикон української орнаментики. – К., 2005. – 399 с.
5. Антонович Д. Український орнамент // Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К., 1993. – С. 385–404.
6. Ковпаненко Н. Нарбут Георгій Іванович // Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: Біографічний довідник. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – Ч. 2. – С. 76–83.

### References

1. Stankevych M. Ye. Ukrayins'ki vy'ty'nanky'. – Ky'yiv, 1986. – 123 s.
2. Shevchenko Ye. I., Korniyenko V.I. Ukrayins'ka vy'ty'nanka. Al'bom-katalog. – Ky'yiv: Narodni dzherela, 2013. – 112 s.
3. Problemy y'zucheny'ya, sohraneny'ya y' y'spol'zovany'ya y'skusstva vyrezky'. Matery'aly mezhdunarodnogo sy'mpozy'uma / Domodedovsky'j hudozhestvennyj muzej. Otv. Red. N. M. Poluny'na – Moskva, ООО «CzPVasy'zdaст», 2006. – 144 s.
4. Selivachov M. Leksy'kon ukrayins'koyi ornamenty'ky'. – K., 2005. – 399 s.
5. Antonovy'ch D. Ukrayins'ky'j ornament // Ukrayins'ka kul'tura: lekciyi za redakciyeyu Dmy'tra Antonovy'cha. – K., 1993. – S. 385–404.
6. Kovpanenko N. Narbut Georgij Ivanovy'ch // Vy'datni diyachi nauky' i kul'tury Ky'yeva v istory'ko-kraeyznavchomu rusi Ukrayiny': Biografichny'j dovidny'k. – K.: Insty'tut istoriyi Ukrayiny' NAN Ukrayiny', 2005. – Ch. 2. – S. 76–83.

*Стаття надійшла до редакції 03.04.2018 р.*

**Е. Л. Храмова-Баранова,  
Г. А. Баранов**

**Влияние национальных традиций на развитие визуальной культуры в Украине**

Проблема сохранения национальных традиций является одной из актуальных и ее решение невозможно без изучения лучших примеров материальной и духовной культуры нашей страны. Национальные традиции характеризуются художественными проявлениями народного и профессионального искусства, а творчество художников имеет огромное значение и влияет на развитие визуальной культуры в Украине. В статье, как пример, рассмотрено развитие вырезанки как средства графической выразительности в визуальной культуре и обосновано значение вырезанки в утверждении национальных традиций в искусстве Украины. Сегодня мало проводится исследований в этих вопросах, а выставки, использование в дизайне интерьеров, графическом дизайне не в полной мере показывают развитие этого вида искусства в визуальной культуре Украины.

**Ключевые слова:** искусство, визуальная культура, национальные традиции, вырезанка.

**E. L. Khramova-Baranova,  
G. A. Baranov**

**National traditions is on development of visual culture in Ukraine**

The question of the national traditions in the Visual culture is one of the topical and urgent and its solution is impossible without studying the best samples of material and spiritual culture of our country. Creative artists has significant value and can solve national and aesthetic aspects of the issues of Visual culture. Based on pure research, its artistic expression, cultural and historical conditions of the works in this technique, you need to consider vitinanku as a means of graphic expression and to justify its importance for the creation of works of a more unusual effects and features that would encourage free association in the art and design and will stimulate the development of national traditions. It is worth noting that to date, few studies of this problem, and a single study does not fully reflect the impact of national traditions in the development of the Visual Arts.

**Keywords:** art, visual culture, national traditions, vitinanka.